

Udvarhelyszék – a közigazgatás és a közélet története

Hermann Gusztáv Mihály, Zepeczaner Jenő, Elekes Tibor; Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2016. p. 449.

Sokan lehetünk, akik őszinte nagyrabecsüléssel figyeljük a csíkszeredai székhelyű Pro Print Könyvkiadó szerkesztőinek és szerzőinek közel negyed százados értékmentő, értékteremtő munkáját, amelynek középpontjában Erdély múltja, jelene és jövője áll. Ennek oka pedig az, hogy a Kiadó alapításától (1992) tudatosan vállalja a térség, különös tekintettel Székelyföld földrajzával, néprajzával, történelmével, hitéletével, gazdasági és társadalmi viszonyainak változásával kapcsolatos munkák gondozását.

Ebbe a sorba illeszkedik a most megjelent, gazdag forrásanyaggal, kiváló térképekkel felszerelt kötet, amely a történelmi Székelyföld egyik részének, Udvarhelyszék közigazgatásának és közéletének történetét dolgozza fel.

Székelyföld közigazgatási rendszeréről, a székekről a hazai közönség sajnálatosan keveset tud. Ezt a hiányát pótolhatja a kötet elolvasásával a nyájas olvasó.

A könyv a kezdetektől (1279) egészen az 1876-os megyerendezésig (Udvarhely vármegye megalakulásáig) tekinti át Udvarhelyszék közigazgatását formáló társadalmi, gazdasági folyamatokat.

Ahogy Hermann Gusztáv Mihály előljáró soraiból is kitűnik, a téma a szerzők 1995-től dédelgetett gyermeke, egyes részeit már olvashatta is az érdeklődő. A mostani kötet a korábbiakat kiegészítve, teljességre törekedve került a nyomdába.

Az első fejezetben (amely Udvarhelyszék földrajzi, társadalmi jellemzőinek leírására válnak), a recenziót, a kistérségek jellemzésén túl elsősorban a demográfiai és gazdaságföldrajzi elemzések ragadták meg. Érdekes volt szembesülni a román népesség XVIII-XIX. századi asszimilációjával (im.25. oldal). A fejezet adatokkal történt alátámasztása imponáló, de talán nem tűnik telhetetlenségnek, ha a recenzió készítője megjegyzi, hogy szívesen látott volna egy, az ipari, ill. a gazdasági központokat szemléltető térképet is.

Udvarhelyszék történetének kezdeteit tárgyaló második fejezet, a királyság koráról ad áttekintést, amikor a székelység egységes közösségként, osztatlan ispánságként lépett fel (im. 63. oldal), de ügyes szónokai már képesek voltak a „népet elragadni” és tetszésük szerint vezetni (im. 64. oldal). Ez utóbbi sorok alapján sajnálattal állapíthatja meg az olvasó, hogy a hordószónokok kora az 1876-os közigazgatási reformmal nem zárul le....

Lényegi változás következett be a Szék életében a fejedelemség korában, amikor felerősödtek az önkormányzatiságot korlátozó törekvések. Ezt támasztja alá, hogy 1572-től a székely kapitányokat (megyei előljárókat) a fejedelem nevezte ki. A fejezet elemzi az anyaszék kiváltságos településeit (Székelyudvarhely, Oláhfalu, Zetelaka), továbbá a keresztúri és a bardóci fiúszéket.

A Habsburg fennhatóság alá kerülés változást hozott Udvarhelyszék közigazgatási berendezkedésében (121-145. oldalak). Ezek közé tartozott az „önkéntes” adófizetés, ami méltányossága ellenére állandó vitákra adott okot. Lényeges változást hozott, különösen a Rákóczi-féle szabadságharc leverését követően a katonai szerepvállalás korlátozása.

Talán a legismertebb időszak (bár a hazai közgondolkodásban nem túl kedvező kép él erről) Mária Terézia erdélyi hatalom gyakorlása. A székely társadalmat és önkormányzati rendszert (mint az szerzőink soraiból is kiderül) a határőrezredek felállítására megerősítette (im. 147. oldal). Ugyanakkor jogos az a megállapítás, hogy: „A XVIII. század derekának Európájában a Székelyföld a halmozott anakronizmusok országa volt. Kiváltságos lakói elemi joguknak tekintették, hogy olyan katonatársadalom rendszerében éljenek, amely régóta alkalmatlan volt arra a szerepre, amiért létrehozták” (im.147. oldal).

II. József (a jó császár, aki két ízben is járt Udvarhelyszéken kezdeti toleranciáját követően Erdély politikája 1783-tól radikalizálódott, a térséget (a „három nemzetet”) tíz vármegyére kívánta osztani az állameszmévé emelkedett ráció jegyében (im. 177. oldal). Törekvése (érthető módon) nem kis ellenállásba ütközött. Az uralkodó halála után visszaállt a régi, 1780 előtti közigazgatás (anyaszék és két fiúszék).

A II. József utáni időszak sajtóságot kísérője a tisztségek vallások közötti elosztása (!) körüli vita, a székely szabadságok védelme, a nemesi kiváltságok megtartása volt.

Udvarhelyszék reformkorát tárgyaló fejezet (261-297. oldalak) a korszakot „mérsékelt-liberális, heves politikai ütközésektől mentes” időszakként jellemzi (im. 264. oldal). Amiben mind a „haladók”, mind pedig a „maradók” egyetértettek, az Udvarhelyszék régi pozícióinak („fényének”) visszaállítása volt.

Az 1848/49-es szabadságharc csapatait Udvarhelyszék komoly létszámú újonccal erősítette (a férfilakosság 15-20 %-át sorozták be). A fülei és magyarhegymányi hámorokat a hadsereg szolgálataiba állították, 14 harangot szereltek le és használtak ágyúöntésre (343. oldal).

A szabadságharc leverését követő megtorlás formája (a román és szász „nemzetőrök” tettei) csendes döbbenettel tölti el az olvasót!

Az 1851. december 31-i un. Szilveszteri pátenz lényegében felszámolta a 48-as forradalom vívmányait, egységes centrális közigazgatást hozott létre (egyetlen pozitív vonása, hogy különválasztotta a végrehajtó hatalmat és a bíraskodást). Nem sokkal később pedig (1854-ben) új közigazgatási rendszert vezettek be, 10 kerületet és 72 járást alakítottak ki (im.: 387. oldal).

Végezetül recensens örömmel egészíti ki az előljáró sorokat jegyző Hermann Gusztáv Mihály mondatait (aki könyvüket elsősorban szakembereknek, helytörténészeknek ajánlja), mert úgy ítéli meg, hogy ennél jóval szélesebb olvasóközönség figyelmébe ajánlható. Aligha vitatható, hogy Székelyföld tájait járó utazó fülében ismerősen csengenek a könyvben tárgyalt települések nevei, de rohanó korunk felületességét magánviselő „útikönyvek” a települések elmúlt évszázadainak életéről mit sem írnak. A történelmi székeket járó turista előtt e könyv új összefüggésekre hívja fel a figyelmet. Valamennyi táblázata, statisztikája, térképe lehetőséget kínál a táj és az ott élők jobb megismerésére, az események térben és időben való elhelyezésére.

Erre pedig mindnyájunknak nagy szüksége van!

Kocziszky György